

Jocelijn Pleumeekers
 SLO, landelijk expertisecentrum voor het curriculum
 Contact: j.pleumeekers@slo.nl

Aan de slag met de conceptexamenprogramma's Nederlands!

1. Aanleiding

Om ervoor te zorgen dat leerlingen verzekerd zijn van een rijk, breed en eigentijds onderwijsaanbod, is het van belang dat het landelijk curriculum actueel is. Het wettelijke curriculum in Nederland omvat kerndoelen voor het primair onderwijs (po) en de onderbouw van het voortgezet onderwijs (vo), examenprogramma's voor de bovenbouw van het vo en het Referentiekader taal. De huidige examenprogramma's bieden onvoldoende antwoord op de huidige maatschappelijke en curriculaire uitdagingen van het schoolvak Nederlands. De inhoud is bovendien niet meer actueel en dit zorgt er onder andere voor dat leerlingen vaak niet warm lopen voor het vak en docenten het gefragmenteerd vinden. Deze tekst beschrijft het actualisatieproces van de examenprogramma's Nederlands, geeft inzicht in de conceptexamenprogramma's en laat zien welke veranderingen te verwachten zijn.

2. Het vertrekpunt: ontwikkelingen en uitdagingen

Het Standaardnederlands is essentieel voor het volgen van onderwijs, voor persoonlijke ontwikkeling en voor maatschappelijke participatie. Het leren beheersen van het Nederlands is daarmee een belangrijke factor in het creëren van kansgelijkheid. Vandaar dat het belangrijk is dat in het schoolvak Nederlands de juiste inhoud een plek hebben. De noodzaak voor de actualisatie van de examenprogramma's vloeit voort uit verschillende maatschappelijke en curriculaire uitdagingen die in de 'Startnotitie Nederlands' (Herder e.a. 2021) zijn beschreven.

2.1 Maatschappelijke uitdagingen

- De zorgen over de lees- en schrijfvaardigheden van leerlingen nemen toe. Het vak Nederlands speelt een cruciale rol in het verbeteren van deze basisvaardigheden en in het verkleinen van kansongelijkheid (Ministerie van OCW 2023).
- De rol van digitale communicatie groeit. In de huidige examenprogramma's wordt er onvoldoende aandacht aan besteed. Leerlingen moeten leren omgaan met nieuwe informatievormen.

- Een groot deel van de leerlingen spreekt thuis een andere taal of een dialect naast het Standaardnederlands, maar dit krijgt weinig aandacht in het onderwijs.

2.2 Curriculaire uitdagingen

- Er is een ongewenste scheiding tussen werken aan de taalvaardigheden, taalbeschouwing en literatuuronderwijs, alsook tussen de taalvaardigheden (bijvoorbeeld lezen en schrijven, of lezen en luisteren).
- In het huidige curriculum ligt de focus op vaardigheden, met te weinig aandacht voor taalbewustzijn en creatief taalgebruik.
- De toetsing is eenzijdig, met een sterke nadruk op leesvaardigheid, wat grote gevolgen heeft voor de onderwijspraktijk ('*backwash effect*').

3. Het proces

Vanuit deze constatering heeft een vakvernieuwingscommissie – in opdracht van het ministerie van OCW – van juni 2022 tot juli 2024 gewerkt aan de actualisatie van de examenprogramma's Nederlands voor vmbo, havo en vwo. Deze commissie bestond uit drie curriculumexperts van SLO, vier leraren vmbo, vier leraren havo en vwo, vier vakexperts en een onafhankelijke procesregisseur. Gedurende de actualisatie werd de vakvernieuwingscommissie voorzien van feedback op tussenproducten door een advieskring, die bestond uit een vaste vertegenwoordiging van organisaties en instellingen die een vakinhoudelijk en vakdidactisch belang hebben bij de actualisatie van de examenprogramma's, het College voor Toetsen en Examens (CvTE), Cito en leermiddelenontwikkelaars. Ook werden vakexperts op persoonlijke titel geraadpleegd en werden leerlingen gehoord via het LAKS.

De commissie werkte nauw samen met het kerndoelenteam, dat de kerndoelen Nederlands voor het po en de onderbouw van het vo actualiseerde. Afstemming vond eveneens plaats met andere vakken, zoals de moderne vreemde talen en Fries.

4. Een geactualiseerd curriculum in de steigers

De geactualiseerde examenprogramma's zijn gebaseerd op de ambitie dat alle leerlingen de kans moeten krijgen om zich te ontwikkelen tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers die deelnemen aan een geletterde, meertalige en pluriforme samenleving. Hoe het vak hier vanuit kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming aan bijdraagt is uitgewerkt in de karakteristiek van het vak Nederlands.

Voor elke schoolsoort en leerweg is een examenprogramma ontwikkeld, waarbij de geactualiseerde concepteindtermen verdeeld zijn over drie domeinen. Deze drieslag

11. Taalvaardigheid secundair onderwijs/voortgezet onderwijs

sluit aan bij de traditionele pijlers van de neerlandistiek: taalbeheersing, taalkunde en letterkunde, en bevordert de doorlopende leerlijn van po tot bovenbouw vo. De drie domeinen zijn onderverdeeld in zeven subdomeinen (zie: Tabel 1), waarin voor vmbo zeventien concepteindtermen en voor havo en vwo negentien concepteindtermen zijn ondergebracht.

Domein A <i>Communicatie</i>	<i>Receptieve taalvaardigheid</i>	1. Lezen, luisteren, kijken met begrip 2. Diep begrip van teksten 3. Informatie verwerven
	<i>Productieve taalvaardigheid</i>	4. Schriftelijke teksten produceren 5. Mondelinge en audiovisuele teksten produceren 6. Creatief taalgebruik
	<i>Interactie</i>	7. Doelgericht gesprekken voeren 8. Gesprekken voeren om te leren
Domein B <i>Taal</i>	<i>Taal als systeem</i>	9. Genrekennis 10. Argumentatief taalgebruik
	<i>Taal in beweging</i>	11. Vorm en betekenis van taal (h/v) 12. Taalvariatie en -verandering 13. Keuzes in taalgebruik 14. Digitale geletterdheid 15. Oriëntatie op studie en beroep
Domein C <i>Literatuur</i>	<i>Literatuur als systeem</i>	16. Literaire middelen
	<i>Literatuur in beweging</i>	17. Evalueren van literaire ontwikkeling 18. Literatuur in relatie tot de context 19. Literatuur in relatie tot de tijd (h/v)

Tabel 1 – Raamwerk conceptexamenprogramma's Nederlands.

Een eindterm is een wettelijk doel, waarin staat beschreven welke kennis, vaardigheden en/of houdingen leerlingen aan het einde van het vo minimaal dienen te bereiken. Er zijn twee soorten doelen: 'beheersingsdoelen' (die leeropbrengsten beschrijven) en 'ervaringsdoelen' (die inspanningen van leerlingen omschrijven). Alle concepteindtermen beginnen met een doelzin die bestaat uit de actor (de leerling), waarneembaar gedrag (aangeduid met een handelingswerkwoord) en specifieke vakinhoud. In de daarop volgende uitwerking ('Het gaat hierbij om...') worden het handelingswerkwoord en eventuele content gespecificeerd. Tot slot wordt bij iedere concepteindterm een aantal voorbeelden gegeven ter illustratie ('Te denken valt aan...'). Zie: het voorbeeld in Tabel 2.

Doelzin	De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen.	<i>Wettekst</i>
Uitwerking	<i>Het gaat hierbij om:</i> <ul style="list-style-type: none"> • verwoorden van kennis, ideeën en standpunten met argumenten; • ruimte bieden voor bijdragen van gesprekspartners en vragen om toelichting, verklaring of bevestiging; • luisteren naar, doorvragen op en ter discussie stellen van de ideeën en perspectieven van gesprekspartners; • beargumenteerd accepteren dan wel verwerpen van andermans argumenten; • samenvatten van inzichten en oplossingen of trekken van conclusies. 	
Ter illustratie	<i>Te denken valt aan:</i> <ul style="list-style-type: none"> • een meningvormende discussie over een maatschappelijke kwestie; • een gezamenlijke oplossing formuleren voor een vraagstuk passend bij een profielvak; • een evaluatiegesprek voeren na het uitvoeren van een taalactiviteit, waarbij leerpunten geformuleerd worden; • een gezamenlijk antwoord formuleren op de vraag hoe de uitspraak van woorden kan verschillen op basis van geografische en sociale kenmerken van taalgebruikers; • een discussie voeren aan de hand van interpretatievragen over een gezamenlijke gelezen literaire tekst. 	<i>Voorbeelden, géén wettekst</i>

Tabel 2 – Voorbeeld van een concepteindterm (gelijk voor vmbo, havo en vwo).

De structuur van domeinen en subdomeinen is identiek voor alle schoolsoorten en leerwegen, om de samenhang tussen de examenprogramma's te waarborgen. Waar gedifferentieerd moet en kan worden, is in de uitwerking gedifferentieerd. Voor havo en vwo zijn er ook twee extra eindtermen opgenomen: over de relatie tussen vorm en betekenis van taal en over historische Nederlandstalige literatuur.

5. Wat gaat er veranderen?

De concepteindtermen zijn zo ontwikkeld dat ze samenhang binnen het vak bevorderen, evenals samenhang tussen vakken in de bovenbouw en met de kerndoelen. Hoewel de kennis, vaardigheden en houdingen beschreven zijn in losse concepteindtermen, bevatten ze verwijzingen naar andere concepteindtermen, zodat leraren de doelen tegelijkertijd kunnen behandelen in de onderwijspraktijk en de verkaveling van het taalonderwijs wordt verminderd. In vergelijking met de huidige examenprogramma's zijn ook verschillende inhouden anders uitgewerkt en/of toegevoegd in de geactualiseerde examenprogramma's. Enkele van deze inhouden worden hierna genoemd:

Binnen het domein ‘Communicatie’ is meer aandacht voor het evalueren van en reflecteren op teksten (gebaseerd op PISA/PIRLS-constructen; OECD 2017) en voor het kritisch omgaan met bronnen. Daarnaast is er expliciete aandacht voor het doelgericht verwerven van informatie en voor de samenhang tussen zakelijke en literaire genres. Ook is er een concepteindterm over creatief taalgebruik opgenomen, om de samenhang met literatuur te versterken. Tot slot zijn er twee concepteindtermen opgenomen voor het voeren van gesprekken om kennis op te bouwen en voor doelgericht communiceren.

Binnen het domein ‘Taal’ is expliciete aandacht voor genrekennis, kennis over argumentatie, taal en taalgebruik. Ook is er aandacht voor taalvariatie en taalverandering, passend bij de wens om oog te hebben voor talige diversiteit. Daarnaast bevat het domein kennis over digitale communicatie en de maatschappelijke impact daarvan.

Met het domein ‘Literatuur’ is er voor alle leerwegen en schoolsoorten aandacht voor het lezen van literatuur, het ontwikkelen van literaire competentie en cultuurbewustzijn. Ook is er expliciete aandacht voor poëzieonderwijs, gezien het belang daarvan voor culturele socialisatie en persoonsvorming.

6. Vooruitblik

In september 2024 zijn de concepteindexamenprogramma’s voor vmbo, havo en vwo opgeleverd aan OCW. Het werk van de vakvernieuwingscommissie is daarmee afgerond. In de fase die nu volgt, worden de programma’s op scholen beproefd op relevantie, consistentie, bruikbaarheid, effectiviteit en toetsbaarheid. Verder zullen er onder andere handreikingen worden ontwikkeld voor scholen om hun schoolexamenprogramma af te stemmen op het nieuwe eindexamenprogramma.

Benieuwd naar meer details over het actualisatieproces, de nieuwe examenprogramma’s en wat er verder gaat gebeuren? In de workshop lichten we uitgebreid toe hoe het proces is verlopen, welke specifieke inhoud en zijn toegevoegd, hoe de concepteindtermen geformuleerd zijn en hoe het vervolg eruit ziet. Sluit aan en ontdek alles over de toekomst van het schoolvak Nederlands!

Referenties

- Herder, A., G. van Silfhout & I. Jansen (2021). ‘Startnotitie Nederlands. Bovenbouw voortgezet onderwijs’. Amersfoort: SLO.
- Ministerie van OCW (2023). ‘Monitor Basisvaardigheden 2023. Funderend onderwijs’. Den Haag: Ministerie van OCW.

OECD (2017). 'PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematic, Financial Literacy and Collaborative Problem Solving'. Paris: OECD Publishing.

Ronde 8

Nellianne van Schaik (a) & Christine Brackmann (b)
(a) SLO, landelijk expertisecentrum voor het curriculum
(b) Huygens Lyceum Eindhoven
Contact: n.vanschaik@slo.nl

Van eindtermen naar schoolexamen

1. Inleiding

Na twee ontwikkeljaren, zijn de conceptexamenprogramma's Nederlandse taal en literatuur voor vmbo, havo en vwo opgeleverd. Het schoolvak Nederlands gaat veranderen! Hoewel de concepteindtermen nog niet definitief zijn vastgesteld, kunnen ze nu al inspiratie bieden voor een geactualiseerd curriculum op school.

Nieuwe inhouden vragen ook om nieuwe kennis en vaardigheden van leraren. In dat kader roept een nieuw curriculum de uitdagende vraag voor leraren op: hoe toets ik mijn leerlingen? En hoe doe ik dat op een goede manier? In Nederland zijn leraren van examenklassen verplicht een PTA (programma van toetsing en afsluiting) op te stellen, waarin de schoolexamentoetsen en de examenstof vastliggen voor de examenperiode (bovenbouw vmbo, havo en vwo). In deze bijdrage verkennen we op welke manieren de concepteindtermen een weg kunnen vinden naar een programma voor toetsing en afsluiting.

2. Geactualiseerde eindtermen

De vakvernieuwingscommissie heeft verschillende maatschappelijke en curriculaire uitdagingen (Herder e.a. 2021) het hoofd geboden bij het opstellen van de geactualiseerde eindtermen. Zo zijn er in Nederland toenemende zorgen over laaggeletterdheid en de afnemende kansengelijkheid. Nieuwe eindtermen moeten handvatten bieden om laaggeletterdheid tegen te gaan. Digitale geletterdheid maakt daar deel van uit: wie taalvaardig is, is ook beter in staat om zich te ontwikkelen tot een digitaal vaardige burger.